

Over de erfgoedwaarde van het Bargoens

Paul Van Hauwermeiren

Inleiding

Er wordt haast nergens meer Bargoens gesproken, maar de woordenschat van sommige Bargoense dialecten uit de negentiende en de twintigste eeuw is opgetekend en wordt in woordenlijsten bewaard.

Het Bargoens is talig erfgoed: het is een curieus en ingenieus taalfenomeen dat haast spoorloos dreigt te verdwijnen. Om de herinnering eraan levend te houden volstaat het niet de lijsten van Bargoense woorden te verspreiden. De grote erfgoedwaarde van het overgeleverde woordmateriaal blijkt pas wanneer het taalkundig toegelicht wordt.

Om de erfgoedwaarde van een Bargoens dialect ten volle tot uiting te laten komen moet de woordenschat liefst lexicaal én semantisch worden toegelicht. In deze bijdrage toon ik aan hoe zo een toelichting eruit kan zien. Ik doe dat aan de hand van een lexicaal–semantische beschrijving bij de onlangs opgedoken *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele*.

Korte kennismaking met het Bargoens

Wie sprak het?

Het Bargoens is een geheim(zinnig) Nederlands sociolect. Het wordt al vijfhonderd jaar gesproken in sterk uiteenlopende, vaak rondtrekkende en soms ook criminele randgroepen. In de zestiende eeuw liepen vooral vagebonden met hun groepstaal in de kijker. Het waren landlopers, meestal bedrieglijke bedelaars, maar ook charlatans en speellieden. In de zeventiende eeuw trokken meer criminele groepen de aandacht met hun Bargoense dieven–, boeven– of gabbertaal. Het Bargoens werd toen vooral gesproken door zakkenrollers, inbrekers en figuren uit de onderwereld van de Hollandse steden: gokkers, vechters, hoeren, enz.. In de achttiende eeuw bedienden ook rondtrekkende roversbenden zich van het Bargoens. Jan de Lichte en zijn bendeleden zouden het gesproken hebben. Dichter

bij ons, in de negentiende en de twintigste eeuw was het bekend als de taal van ambulante handelaartjes zoals opkopers, venters, marktkramers, kermisreizigers en van dito handwerkslieden zoals ketellappers en scharenslieden.

Bargoens spreken was in al die verschillende groepen een uiting van het wijgevoel. De saamhorigheid binnen de eigen gemeenschap was groot en dat was ook nodig in een burgerlijke maatschappij die de marginale 'vreemden' niet gunstig gezind was. Om zich tegen de geordende maatschappij af te zetten, gebruikten Bargoenssprekers hun groepstaal ook in bijzijn van buitenstaanders. Ze kreeg dan het karakter van een geheimtaal waarmee ze hun kompanen, tijdens een mercantiele of criminele activiteit, konden waarschuwen, instructies geven, enz.: *Schoft au 'Kijk'; Wa kleun masent? Hoe laat is het?*

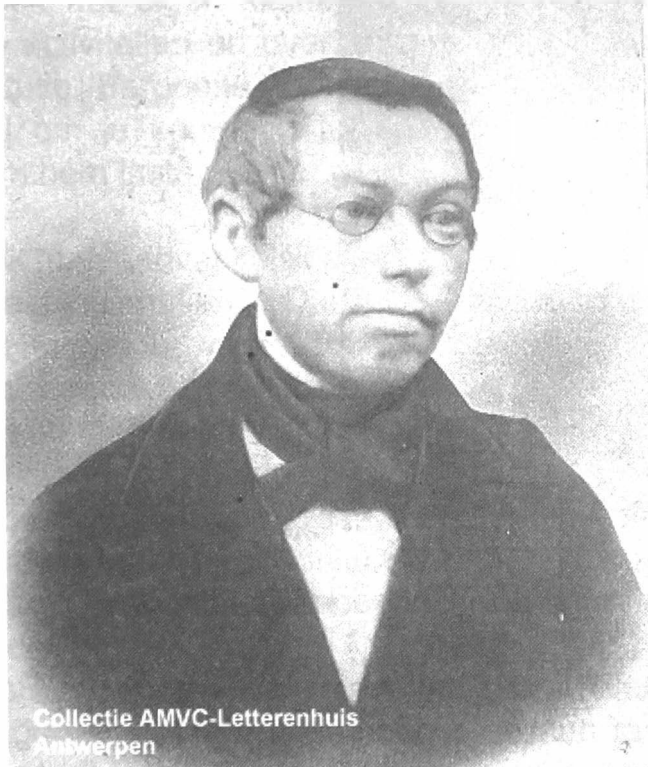
Het Bargoens was als geheimtaal bijzonder geschikt. Het bestond uit een paar honderd specifieke woorden en woorden met een specifiek Bargoense betekenis, die alleen voor groepsgenoten verstaanbaar waren.

Wie tekende het op?

De reguliere samenleving ervoer het Bargoens als een gevaarlijk communicatiemiddel van asocialen, onderwereldfiguren, charlatans, sjacheraars en al wie leefde aan de rafelige rand van de maatschappij. Geen wonder dat lange tijd vooral politiemensen, rechters en gevangenisbewakers zich hebben beijverd om achter de betekenis van de Bargoense woorden te komen. De oudste lijsten van Bargoense woorden zijn dan ook tot stand gekomen in het kader van de misdaadbestrijding. Maar de externe aandacht voor het Bargoens bleef niet beperkt tot justitiële observatie. Niet-justitiële belangstelling kwam er vooral toen veel mensen met een ambulante beroep min of meer sedentair werden. Dat was in de negentiende en de twintigste eeuw. Ze klitten bij elkaar in achterbuurten, waar hun Bargoens hun omgangstaal werd.

Bekend gebleven zijn onder andere de Brigade van de Kouter en de Zandberg in Zele (Courtmans 1837, Van Duyse 1841 en Staes 1883), het Brigade van de Nieuwmarkters in Roeselare (De Seyn-Verhougstraete 1890), het 'Broegoens' van de sprotrokers uit het Handboogstraatje in Veurne (Verminck 1980 en Roelants 1989),

de Bregade of Brigade van de Papenakkerstraat en de Klein-Hulststraat in Sint-Niklaas (Dewulf 1980), het Bergades van de Brusselse Marollen (Hermant 1933–1934) en het Bargoens van de woonwagenbewoners op de Siemkesheuvel in Maaseik (Van



Jan Baptist Courtmans (Berlare 1811 - Lier 1856)

Wijck 1970–1971).

Het onverstaanbare taaltje dat in die buurten gesproken werd, bleef niet onopgemerkt bij de stads- of dorpsgenoten. Op enkele plaatsen was er minstens één geïnteresseerde die met de Bargoenssprekenden contact zocht en woorden uit hun nog min of meer geheime groepstaal optekende of door henzelf liet optekenen. Dat resulteerde in lijsten van enkele tientallen tot een paar honderd woorden uit lokale varianten van het Bargoens.

De belangstelling van de meeste buitenstaanders had meer te maken met hun interesse voor de plaatselijke volkscultuur dan met het Bargoens als taalfenomeen. Hun lijsten bevatten geen woordverklaring. Soms werden ze niet gepubliceerd. Sommige gingen verloren, andere werden met zorg bewaard. Het is niet ondenkbaar dat ergens nog een lijst opduikt, bijvoorbeeld naar aanleiding van dit artikel.



◀ Beeld van Peegie te Roeselare van de hand van de Brugse beeldhouwer Jef Claerhout

De woordenschat van Bargoense dialecten

De belangstelling van buitenstaanders voor het Bargoens dat in hun stad of hun dorp gesproken werd, was nog het best te vergelijken met de interesse van sommigen voor het eigen dialect. Die plaatselijke variant van het Bargoens was trouwens op hun dialect geënt: de sedentaire randgroepen spraken de Bargoense woorden uit alsof het dialectwoorden waren. Tegenwoordig wordt het Bargoens, net zoals de dialecten, gewaardeerd als belangrijk erfgoed. Het gaat in beide gevallen om oraal talig erfgoed, maar wat de erfgoedwaarde betreft, zijn er toch enkele grote verschillen.

130

Dialecten zijn lokaal bepaald. Het Antwerps dialect is het Nederlands zoals het in Antwerpen gesproken wordt en werd. Het Bargoens van bijvoorbeeld Maaseik daarentegen was lokaal, temporeel en sociaal bepaald. Slechts een randgroep in Maaseik heeft het een tijd lang, wellicht enkele decennia, gesproken. Wie vroeger, voor de veralgemening van de standaardtaal, dialect sprak, had vaak geen andere keuze, hij kon zich alleen maar in zijn dialect uitdrukken. Maar wie Bargoens sprak, beheerste

ook een dialect. De Bargoensspreker wist in welke situatie hij bij voorkeur Bargoens sprak, met wie en waarover.

In het Bargoens kon je niet over alles spreken waarvoor het dialect wel woorden had. Je kon het alleen hebben over 'mensen en dingen' uit het eigen kleine wereldje, over je mercantiele of criminele activiteiten en over onderwerpen die taboe waren zoals prostitutie. Bargoens gebruikte je vooral in losse zinnen, bijvoorbeeld om je kompaan te waarschuwen voor dreigend gevaar of om hem instructies te geven bij het sjacheren.

Dialect sprak men aanvankelijk niet om zich als inwoner van een bepaalde plaats te profileren. Daar kwam pas verandering in toen dialecten op hun retour waren. Toen pas begonnen sommigen ze te ervaren als een wezenlijk deel van hun lokale identiteit. Het Bargoens daarentegen was al altijd iets meer geweest dan een communicatief vehikel. Het is ook altijd een element geweest in de constructie van de eigen groepsidentiteit. Het heeft dan ook lang geduurd voordat Bargoenssprekers bereid waren om over hun groepstaal informatie te verstrekken aan geïnteresseerde buitenstaanders.

Het dialect en het Bargoens worden beide beschouwd als waardevol oraal, talig erfgoed. Ze mogen niet verloren gaan. Het dialect wordt nog gesproken en er is wellicht geen betere manier om het te bewaren dan het te blijven spreken. Maar het Bargoens wordt haast niet meer gesproken. Het is wel op enkele tientallen plaatsen opgetekend en in de vorm van woordenlijsten tot ons gekomen.

Een voorbeeld van zulke lijsten is de hieronder opgenomen *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele*. Het is een anoniem, niet gedateerd en handgeschreven manuscript. De lijst bevat een kleine tweehonderd woorden en is duidelijk het werk van één persoon. De Franse titel laat vermoeden dat het iemand is geweest uit de gezeten maatschappij, iemand die de Bargoense woorden heeft opgetekend die hij in zijn dorp, Zele, heeft opgevangen. Daar werd in de negentiende eeuw, en dan vooral in de eerste helft, op de Kouter en de Zandberg een lokale variant gesproken die zich ontwikkeld had uit de kramertaal van voornamelijk rondtrekkende voddenkopers uit het dorp.

Het Bargoens van Zele geniet een meer dan lokale bekendheid doordat het in de negentiende eeuw gebruikt is in literaire teksten door Jan Baptist Courtmans, Prudens Van Duyse en Honoré Staes.

Ik heb de Bargoense teksten met vertaling opgenomen in mijn



Prudens Van Duyse,

(Dendermonde, 17 september 1804 - Gent, 13 november 1859

boek *Treuveldde gij Brigade? Bargoens van Zele in literaire teksten*. Daar verwijs ik ook naar de niet-literaire bron *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele*. Het manuscript van die bron stamt uit de tweede helft van de negentiende eeuw. Het maakt deel uit van de verzameling van Jozef Dauw, gedeputeerde voor cultuur van de Provincie Oost-Vlaanderen. Hij heeft het mij bereidwillig ter beschikking gesteld naar aanleiding van de publicatie van *Treuveldde gij Brigade*. Ik heb het in dat boek opgenomen als een bijlage die zoveel mogelijk gelijk is aan het origineel. In de onderstaande lijst is de volgorde Nederlands-Bargoens om praktische redenen omgekeerd en moesten de Bargoense woorden worden gealfabetiseerd.

Dictionnaire Burgoensch patois de Zele

ans: nen –, een cent

beiterik, tanden

bekken, eten. Ook *schransen*

bekker, boer

berschilzje, tafel

blaffers, m (betekenis niet vermeld)

boerik, ezel

bol, baas

bol uit d'erre, cafébaas
Bolvijle: de –, Brussel
bommelen, vallen
bout, stront
bouten, schijten
boutkeete, schijthuis
Brigade kabeelen, Bourgoensch
buizen, drinken
bulst, bed
bulten, dragen
chachelen, ruilen 'mangelen'
cheuvel, hoed
choerders, ogen
choeren, zien
choeren met de luisterikken, horen
courante, krant
de bie fokken, weggaan, de plaat poetsen
dieperik, kelder
dodig, lomp
dokken, geven. Ook *stuipen*
dos, kleding
dosseflicker, kleermaker
draeijerik, molen
duemerik, avond
egel: nen –, niets
eis, gat
erre, herberg
erterik, steen
feem, hand
feemdos, handschoen
feun, haar
Flauzevijle, Dendermonde
flens, melk
flikken, doen, maken; nemen
flicker: ne – stuipen, dansen. Ook *flikkeren*
flikkeren, dansen. Ook *ne flikker stuipen*
flip, neus
flokke, hemd
floskrip, pispot

flossen, pissen
flosser, konijn
foezel, borrel 'druppel'
fokken, gaan
fondoeze, venster
fuik, bril
geeze, meisje
gesjoersel, gezicht
getrek, kar
grandig, groot
grandigen ritser, haas
grandigen treuveleer, telegraaf
griekse, luis
huid, vel
huiven, hond
kabeelen, praten 'klappen'
kaermoelzje, maaltijd
kantig, mooi 'schoon'
katterik, vrouwenhoed
kaütters kabeelen, Frans spreken
kavelzje, paard
kazoulzje, kazak
keet, huis
keuvelen, biechten
keuvelzitterik, biechtstoel
kiechen, doden
kiecherik, mes
kiwig, goed
klampen, armen
kleiren, wijn
kleun, uur. Lett. (klok)slag
kleunen, slaag, slaan 'slagen'
klipken, vuurpot
klits, klein
klitsen cheuvel, muts
klitseprie, onderpastoor. Ook *onderprie*
klonkaert, glas
klonkerik, fles. Ook *mareilje*
knoeijen, verstaan

knul, jongen, mens
knullenkiecher, dokter
koes, duivel
kop, frank
korante, koe
kreuveleir, leraar
kreuvelen, leren
kreuvelkneul, leerling
krie, vlees
krip, pot
kriwelzwerterik, inkt
krot, armen
krot verpasser: nen –, een arme dompelaar
kuchen, liggen
kuvigen krupeleer, notaris
lauze, ei
lens, lang, ver
lichterik, dag
loensch, lelijk
luimen, slapen
machoeffel, machouffel, heer, mens
maf, zot
malunker, mulder
mareilje, fles. Ook *klonkerik*
mariek, kat
mauzen, hebben
meken, moeder
melis, zak
michels, ik
modeeren, zijn. Ook *maezen*
monterik, horloge
mosse, vrouw, wijf
muffen, stinken
navetten, rapen
noppe, neen
nosteren, bidden 'lezen'
nosterik, boek
oeft, brood
oeft flikken, bakken

oefflicker, bakker
onderprie, onderpastoor. Ook *klitseprie*
pamperik, papier
passen, kopen
peken, vader
piep, kind
pierebolle, viool
pitjau, varken
ploemp, water
ploempen, regenen
ploempkeete, paraplu
ploemvijle, Antwerpen
poen, geld
poets, koffie
pommerik, appel
porterik, deur
prie, pastoor
ronken, vragen
ruffen, roken
rufften, warmen
ruffterik, stoof
savetten, savooien
schaveele, bord 'telloor'
schoekeloen, haan
schoenkelen, lachen
schoepen, stelen
schoft au!, kijk
schransen, eten. Ook *bekken*
schreirs, benen
schroepen, nemen
schrovve, hen
sijne, ja
sijwus, ja
sjaf, soep
sjok, kaas
smerl, sigaar, pijp
smikse, boter
smoulement, mond
steun, stok

stranke, straat
stuipen, geven. Ook *dokken*
tjanke, kerk
tjanken, trouwen
trapper, schoen
trappersflikker, schoenmaker
traun, bier
travakgeeze, meid
travakken, werken
travanter, klomp 'houten schoen'
trederik, voet
treiters, aardappelen
treuvelen, spreken
trui, broek
uegerik, bult
uieterik, moor
vaurik, kalf
verpassen, verkopen
village, Zele
vinne, boterham
vitte fakker, spoorweg 'ijzeren weg'
vliegerik, vogel
vijle, stad
wa kleun masent, hoe laat is het? 'wat uur is't?'
waierik, boom
wipper, vlo
zitterik, stoel
zwemmerik, vis

Van verzamelen tot beschrijven

Er is nogal wat Bargoens woordmateriaal opgetekend en verzameld, maar er is weinig ondernomen om dat materiaal toegankelijk te maken. De samenstellers van Bargoense woordenlijsten zeggen lang niet altijd wanneer en hoe hun lijst is tot stand gekomen. Sprak de samensteller zelf het opgetekende Bargoens? Wie waren zijn eventuele informanten en hoe hebben zij de woorden aangebracht? Behalve methodologische informatie ontbreekt veelal ook elke taalkundige toelichting bij het verzamelde woordmateriaal. Vooral daardoor blijft onduidelijk wat

dat materiaal tot waardevol erfgoed maakt. Als een plaatselijke variant van het Bargoens alleen maar voortleeft in een blote opsomming van woorden, is het moeilijk er de erfgoedwaarde van te onderkennen. Die moet blijken uit een informatieve, ontsluitende beschrijving.

De eerste lijsten van lokaal Bargoens zijn tot stand gekomen op het einde van de negentiende eeuw. In 1890 publiceerde H. De Seyn-Verhougstraete een lijst van 340 Bargoense woorden die hijzelf in Roeselare had verzameld. Hij was de uitgever van Isidoor Teirlincks *Woordenboek van Bargoens* en stelde zijn lijst voor als een aanvulling bij dat woordenboekje.

Het woordenboek van Teirlinck was nota bene de eerste publicatie over het Bargoens in boekvorm. Het bevatte woorden uit een

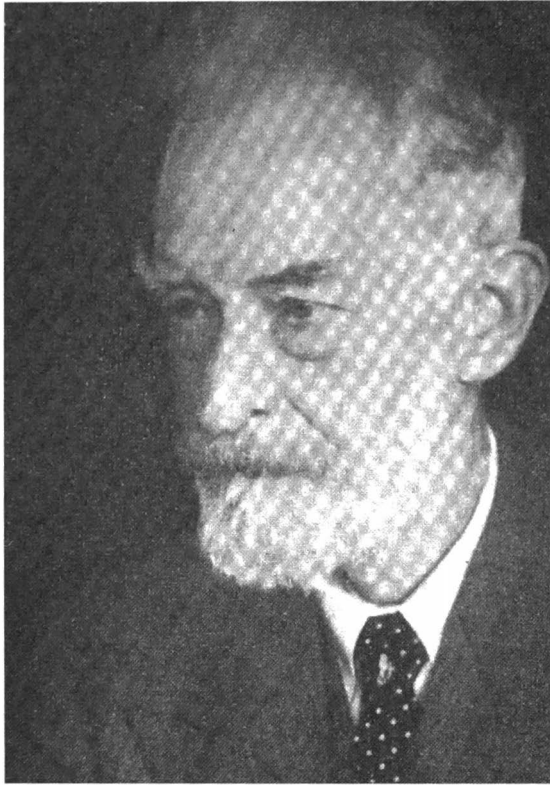


◀ Isidoor Teirlinck,
(Zegelsem, 2 januari 1851 - Vorst
(Brussel), 27 juni 1934)

beperkt aantal literaire en niet allemaal authentieke bronnen. Ook het artikel van Teirlinck over 'Het Zeelsch Bargoensch' gaat over de Bargoense woorden in een literaire bron. Hij heeft ze dus niet zelf uit de mond van Zelenaren opgetekend. Met 340 woorden is de lijst van De Seyn-Verhougstraete een opvallend volledige verzameling, maar de enige commentaren bij de Bargoense woorden zijn de verwijzingen naar het woordenboekje van Teirlinck.

Ook nog in de negentiende eeuw verschenen twee lijsten van Bargoense woorden die de letterkundige Julius Labbé gehoord had van Limburgse kramers. Het woordmateriaal is dan wel in Sint-Truiden opgetekend, maar de informanten waren van elders. Ook deze lijsten uit de negentiende eeuw bevatten geen commentaren bij de opgetekende woorden.

In de twintigste eeuw ging men stapsgewijze over van puur



Paul Minnaert (Geraardsbergen 1868 – Elsene 1944)

verzamenen, naar verzamelen en becommentariëren. Maar men ging nog niet zover dat men aan de lijst van de opgetekende woorden ook een beschrijving van het verzamelde woordmateriaal toevoegde. Een paar verzamelaars van woorden uit een lokaal Bargoens waren taalkundig geschoolden. Geheel in de lijn van de taalhistorische belangstelling in de negentiende eeuw ging hun interesse uit naar de herkomst van de woorden. Maar de woordverklaring bleef beperkt tot hier en daar een etymologische notitie, bij voorkeur bij ontleningen aan het Jiddisch van geïmmigreerde joden (vooral sinds 1648 in Amsterdam) en het Romani van zigeuners in onze contreien (vanaf 1420). De belangstelling van taalkundigen bleef ook niet beperkt tot het Bargoens van één plaats. Als een woord ook op andere plaatsen opgetekend was, al dan niet in een wat andere vorm of betekenis, lieten ze dat niet onvermeld. Zo kreeg men op den duur enig idee van het taalhistorische en het taalgeografische aspect van het Bargoens, niet toevallig de twee aspecten die het meest waren uitgediept in *De Geheimtalen*, de eerste wetenschappelijk beschrijving van het Bargoens (Moormann, 1932).

Ongeveer gelijktijdig met *De Geheimtalen* verscheen in het volkskundig tijdschrift *Le Folklore brabançon – Brabantse folklore* een 'Woordenlijst van brusselsch Bargoensch (Burgonsch)'. De samensteller heette Paul Hermant. Veel later bleek die naam een pseudoniem te zijn waarachter de veelzijdige geleerde Paul Minnaert (Geraardsbergen 1868 – Elsene 1944) schuilging.

Hermant heeft, zoals hijzelf in een korte inleiding meedeelt, tien jaar lang materiaal verzameld 'in het kwartier der Hoogstraat van Brussel'. Zijn woordenlijst is dus het resultaat van jarenlange observatie in het veld. Hij geeft summier maar duidelijk aan, hoe, waar en wanneer hij zijn materiaal verzameld heeft. Hoewel zijn lijst geen compilatie is, telt hij ruim 1600 woorden en uitdrukkingen. De 'Woordenlijst van brusselsch Bargoensch' is dus zowel door de manier waarop hij tot stand is gekomen als door zijn relatieve volledigheid te vergelijken met *De Boeventaal*. Dat woordenboekje uit 1906, waarbij commissaris van politie Köster–Henke het voorwoord schreef, bevat circa 1700 woorden en is daarmee de belangrijkste verzameling woorden uit de (vooral) Amsterdamse dieventaal. Toelichtingen bij de Bargoense woorden geeft Hermant slechts sporadisch. Ze betreffen alleen de etymologie of de geografische verspreiding van enkele nogal willekeurig gekozen Bargoense woorden. De etymologische verklaringen zijn ver gezocht en soms fantastisch. De informatie over de verspreiding van Bargoense woorden buiten Brussel is erg onvolledig.

140

In 1980 verscheen een voortreffelijke monografie over het Bargoens van Sint–Niklaas. Ze was het werk van de toen 82–jarige Marcellyn Dewulf. Ze bevat onder meer een 'woordenlijst van het Bargoens te Sint–Niklaas'. De lijst telt 437 Bargoense woorden die Dewulf zelf vanaf 1932 in Sint–Niklaas verzameld heeft. De monografie omvat een omstandige en goed gedocumenteerde geschiedenis van het Sint–Niklase Bargoens en

een verhelderende beschrijving van de manier waarop de woordenlijst tot stand is gekomen. In die lijst noemt Dewulf bij elk trefwoord eventuele plaatsen waar dat woord ook is opgetekend,



Marcellijn Dewulf (Asse 9 september 1898 -: 1980)

al dan niet in een wat andere vorm of betekenis. Bij leenwoorden vermeldt hij de taal waaraan ze zijn ontleend.

Een grote stap vooruit wat woordcommentaar betreft, betekende het artikel van Martin Boonen over 'Het Maaslands Bargoens' in *Maaslandse Sprokkelingen*. Dat artikel gaat over het Bargoens van Maaseik en omstreken, dat evenwel vooral werd gesproken in de Everstraat en de Loerstraat, vroeger twee groezelige straatjes in de buurt van de Maaseiker Markt.

De lijst die in het artikel werd opgenomen telt 283 woorden. Boonen geeft bij ieder woord aan tot welke woordsoort het behoort. Bovendien vermeldt hij, de eventuele specifieke vormkenmerken van de woordsoort in kwestie. Van leenwoorden zegt hij uit welke taal ze afkomstig zijn en hoe de vorm en de betekenis in de brontaal luidt. Brontalen waarnaar hij verwijst zijn het Hebreeuws en het Jiddisj, het Romani, het Frans (ook het Franse argot) en het Duits (ook het Duitse Rotwelsch). Andere herkomstinformatie geeft hij bij oude of dialectische Nederlandse

woorden. Boonen signaleert ook de metaforen en metoniemen. *Beieren* 'sterven' noemt hij een metafoor naar het beieren der klokken bij een begrafenis. Bij *bol* 'geleerd persoon' voegt hij toe: 'van *bol* voor hoofd'. De zeldzame gevallen van opzettelijke woordvervorming zoals *ajjel* voor appel, van woordverbastering onder invloed van lettertaal zoals *babillen* 'babbelen, praten', van klanknabootsing en betekenisverschuiving blijven niet onopgemerkt. Erg verhelderend zijn de talrijke voorbeeldzinnen en de verwijzingen naar andere artikelen in de lijst of naar aanvullende informatie buiten de lijst, bijvoorbeeld verwante Nederlandse, Engelse, Franse of Duitse woorden.

Met de commentaar die Boonen geeft bij de individuele woorden uit zijn lijst zou de woordenschat van het Maaslandse Bargoens gemakkelijk te beschrijven zijn in een doorlopende, gestructureerde tekst. Die beschrijving zou dan de gegevens groeperen die nu opgenomen zijn in zijn lijst van de woordenschat, het lexicon van het Maaslandse Bargoens. We zouden die beschrijving dus terecht 'lexicaal' kunnen noemen.

Een deels lexicale beschrijving van een Bargoens dialect geef ik in mijn onlangs verschenen boek over het Bargoens van de

Martin Boonen, auteur van het Maaslands Bargoens (1987) ►



Brusselse Marollen: *Bergades. Brussels Bargoens*. Het boek is in de eerste plaats een heruitgave en een grondige bewerking van de boven genoemde lijst van Brussels Bargoens die in 1933 verschenen is in *Le Folklore Brabançon* en *Brabantse folklore* en op naam staat van Paul Hermant.

In een 25-tal korte teksten beschrijf ik in het boek hoe rond een kern van oudere Bargoense woorden een Brussels Bargoens is gegroeid. De Bargoenssprekers van de Marollen hebben hun initiële woordenschat op uiteenlopende manieren aanzienlijk uitgebreid. Ze hebben een groot aantal woorden ontleend, vooral aan het Frans. Ze zijn veel woorden uit de algemene taal gaan

gebruiken in een overdrachtelijke, metaforische betekenis. Ze hebben ook, uitgaande van al dan niet Bargoense basiswoorden, heel wat afleidingen en samenstellingen gevormd. Typisch voor het Bargoens van de Marollen zijn de tientallen gevallen van woordvervorming. Sommige woorden werden onkenbaar gemaakt door de beginmedeklinker(s) weg te laten, of te vervangen door één of meer andere medeklinkers. *Schraaive* (schrijven) werd *raaive*. Een heel andere manier om een woord te vervormen en daardoor onkenbaar te maken, bestond erin het te verkorten. Dat gebeurde vooral met ontleningen aan het Frans: *trottoir* werd bijv. *toir* en *légume* werd *gumme*. Alleen de laatste, beklemtoonde syllabe bleef over.

Het Bergades vertoont een paar eigenaardigheden die we ook aantreffen in de meeste andere lokale varianten van het Bargoens beneden de grote rivieren. Zoals in andere zuidelijk gelegen plaatsen gebruikte men in Brussel bijvoorbeeld woorden als *mechels/michels* 'ik, mij' en *mazen/muizen* (in Brussel *môize*) 'hebben, zijn'. Als typisch zuidelijk Bargoens profileert het Bergades zich ook door afgeleide substantieven op *-erik*, door afgeleide adjectieven op *-ig* en door de vorming van telwoorden volgens procédés die in het Noorden onbekend waren. Ook die zuidelijke trekken van het woordgebruik en de woordvorming heb ik in het boek beschreven.

De taalkundige doorlichting van de woordenschat in *Bergades. Brussels Bargoens* is niet louter lexicaal. Een tiental korte teksten behandelen de belangrijkste thema's die blijkens de woordenschat in het Brussels Bargoens ter sprake kwamen: het lichaam; primaire noden; bijnamen; beroepsnamen; tijd; geld; volksvermaak; misdaad en straf. Dat deel van mijn beschrijving betreft de woordbetekenissen en is dus eerder semantisch.

Een lexicaal–semantische beschrijving

Lexicaal

Een lexicale beschrijving geeft te zien hoe woorden in het Bargoens terechtgekomen zijn en hoe de Bargoenssprekers andere zelf hebben gevormd. Ze informeert dus over de geschiedenis van de woorden. Soms geeft ze ook informatie over

de verspreiding van de woorden, namelijk als beschreven wordt welke van de woorden ook in andere plaatselijke varianten van het Bargoens voorkomen en of ze daar desgevallend dezelfde vorm en betekenis hebben.

Een lexicale beschrijving typeert het Bargoens van een bepaalde plaats als een taalfenomeen dat interessant erfgoed is omdat het een uiting is van volkse taalinventiviteit en ongeremde, spontane taalontwikkeling. Een lexicale beschrijving vestigt onze aandacht op de uiteenlopende en uitgesproken stijlkenmerken van het Bargoense woordmateriaal. Ongekunsteld–primitief komen de Bargoense grondwoorden over. Bevreemdend zijn de ontleningen aan de voor ons nogal exotische talen. Een erg zintuigelijke indruk maken de metoniemen die mensen noemen naar een lichaamskenmerk en dingen naar een of andere eigenschap zoals de kleur, de geur of de smaak. Woorden die mensen, dieren en zaken noemen naar een activiteit of een beweging en stoffen naar een werking geven het Bargoens een grote dynamiek. De systematische woordvervormingen hebben soms iets van schalks woordgeknutsel, de verbasteringen getuigen wel eens van volkse taalonmacht. En de taalhumor is nooit ver weg.

Maar de beschrijving van een Bargoens dialect als erfgoed mag niet beperkt blijven tot de herkomst of de vorming en tot de verspreiding van de woorden. De erfgoedwaarde van de Bargoense dialecten is ook gelegen in wat ze ongewild verklappen waarover in het Bargoens werd gecommuniceerd. In de negentiende–eeuwse Brigade van het landelijke Zele ging het over andere dingen dan in het Bergades, het Brusselse Stadsbargoens, dat tussen de twee wereldoorlogen in de Marollen gesproken werd. Wat speelde in het leven van de Bargoenssprekers een zo belangrijke rol dat zij het er bij voorkeur met elkaar over hadden in hun eigen geheime groepstaal? Naar welke leefomstandigheden en leefgewoonten, naar welke levenskring en levenshouding verwijzen de woorden in een lijst van lokaal Bargoens? Een begin van een antwoord op die vragen krijgen we wanneer we de woorden groeperen rond thema's. Welke die thema's zijn, moet blijken uit het materiaal, hoewel enige subjectiviteit bij het bepalen van thema's moeilijk uit te sluiten is, alleen al doordat sommige woorden bij meer dan één thema kunnen worden vermeld.

Thematische indelingen van Bargoens woordmateriaal bestaan al voor grote (Hollandse) verzamelingen zoals *Boeventaal en Gabbertaal. Twee Bargoense woordenboekjes uit de eerste helft van de 20^{ste} eeuw*, ingeleid door Ewoud Sanders. Voor Bargoense dialecten is de thematische indeling en de bijhorende semantische beschrijving van het Brussels Bargoens, bij mijn weten, de eerste.

In wat volgt wil ik laten zien hoe een lexicaal–semantische beschrijving van een Bargoens dialect er kan uitzien. Ik gebruik daarvoor de onlangs opgedoken blote lijst *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele*.

Zoals overal heeft de Brigade van Zele zich ontwikkeld om een kern van oude Bargoense woorden zoals (*h*)*erre* herberg, *flens* melk, *knoeijen* verstaan, *krie* vlees, *kuchen* liggen, *lauze* ei, *luimen* slapen, *melis* zak, *oeft* brood, *trui* broek, *smikse* boter.

De oudste Bargoense woorden zijn soms Nederlandse woorden van vóór 1600 die in onbruik zijn geraakt, behalve in het Bargoens. In de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele*: *bekken* eten; *buizen* drinken; *flikkeren* dansen; *kleun* uur (letterlijk: (klok)slag); *muffen* stinken; *schransen* eten; *vinne* boterham; *keet* huis.

Vrij talrijk, ook in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele*, zijn de Bargoense woorden die eveneens voorkomen in de Duitse dieven– en kramertaal, het Rotwelsch. Het Bargoens en het Rotwelsch zijn genealogisch verwant. Naar de relatie tussen de twee geheimtalen is nog maar weinig onderzoek gedaan. Het Bargoens wordt wel eens voorgesteld als een verre westelijke uitloper van het Rotwelsch. Misschien is het te gemakkelijk om het voor te stellen alsof de volgende woorden zomaar uit het (oudere) Rotwelsch overgenomen zijn: *bulst* bed; *dokken* geven; *feem* hand; *flossen* pissen; *fokken* gaan; *grandig* groot; *griekse* luis; *kiwig* goed; *knul* jongen, mens; *michels* ik; *mosse* vrouw, wijf; *noppe* neen; *oeft* brood; *poen* geld; *schoepen* stelen; *tjanken* trouwen; *trederik* voet; *vijle* stad <Fr. *ville*; *verpassen* verkopen.

De woordenschat bestond ook voor een deel uit ontleningen. De ontleningen aan het Romani van de zigeuners zijn in het Bargoens nergens talrijk en ontleningen aan het Jiddisj van de joden komt vooral voor in het Bargoens van boven de grote rivieren. Het Bargoens in de *Dictionnaire Burgoensch patois de*

Zele is een zuidelijke variant en bevat amper één woord uit het Jiddisch: *chachelen* ruilen < Jidd. *sacheren* handelen. Een vijftal woorden zouden teruggaan op een woord uit de zigeunertaal: *dokken* geven < Zig. *dau* geven; *geeze* meisje < Zig. *gaji* boerin; *flokke* hemd < Zig. *plachta* hemd; *sjaf* soep < Zig. *pisjav* melk. *Verpassen* 'verkopen' is een afleiding van *passen* 'kopen' met het prefix *ver-*. Het is via het Rotwelsch *verpaschen* afgeleid van Zig. *pasj* deel.

Het zuidelijk Bargoens ontleent wel meer aan het Frans. In het *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* vinden we onder meer: *courante* krant < Fr. *courant* krant; *navetten* rapen < Fr. *navettes* rapen. *Savetten* 'savooien' is een contaminatie van *savooien* en *navetten*. Sommige aan het Frans ontleende woorden hebben verregaande vorm- of betekenisveranderingen ondergaan: *feun* haar < Fr. *cheveux*; *lens* lang, ver < Fr. *loins*. Soms is het zelfs niet langer duidelijk of een leenwoord wel op een Frans woord teruggaat: *fondaeze* venster; *kavelzje* paard; *kazoulzje* kazak; *mareilje* fles; *pitjau* varken; *travakken* werken; *knoeijen* verstaan; *prie* pastoor.

De Bargoense woordenschat, die aanvankelijk heel beperkt was, groeide waar het geheimtaalkarakter verloren ging en waar het Bargoens de omgangstaal werd. Dat hield in dat het gebruikt werd, niet alleen in verband met mercantiele of criminele aangelegenheden, maar evenzeer wanneer er over koetjes en kalfjes werd gepraat.

146

Om de woordenschat uit te breiden werden ook onder meer nieuwe woorden gevormd, afleidingen en samenstellingen, waarbij de oude Bargoense woorden meestal als basiswoord fungeerden. Bij de samenstellingen was het eerste en/of het tweede lid een Bargoens woord. In de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* staan alleen samenstellingen waarvan beide leden Bargoense woorden zijn.

Samenstellingen:

Bolvijle Brussel, *bol* 'baas' en *vyle* 'stad'
boutkeete schijthuis, *bouten* 'schijten' en *keet* 'huis'
dosseflicker kleermaker, *dos* 'kleed' en *flikken* 'maken'
feemdos handschoen, *feem* 'hand' en *dos* 'kleed'

Flauzevijle Dendermonde, *flauze* (Zeels voor) 'opschepper' en *vijle* 'stad'

floskrip pispot, *flossen* 'pissen' en *krip* 'pot'

keuvelzitterik biechtstoel, *keuvelen* 'biechten' en *zitterik* 'stoel'

klitseprie onderpastoor, *klits* 'klein' en *prie* 'pastoor'

knullenkiecher dokter, *knul* 'mens' en *kiechen* 'doden'

kreuvelkneul leerling, *kreuvelen* 'leren' en *kneul*, *knul* 'jongen'

kriwelzwerterik inkt, *kribbelen* en *zwerterik*

krotverpasser arme dompelaar. *Krot* 'armoede' en *verpassen* 'verkopen'

oeftflikker bakker, *oeft* 'brood' en *flikken* 'maken'

pierebolle viool, *pieren* 'spelen' en *bolle* 'speelman'

ploemkeete paraplu, *ploemp* 'water' en *keete* 'huis'

Ploemvijle Antwerpen, *ploemp* 'water' en *vijle* 'stad'

trappersflikker schoenmaker, *trapper* 'schoen' en *flikken* 'maken'

travakgeeze meid, *travakken* 'werken' en *geeze* 'meisje'

Behalve met samenstellingen werd de woordenschat ook uitgebreid met afleidingen van een al dan niet Bargoens basiswoord. Een kenmerk van het Bargoens, vooral van de zuidelijke dialecten, zijn de afgeleide substantieven op *-erik*. In het Standaardnederlands zijn met het suffix *-erik* alleen enkele persoonsnamen afgeleid van een adjectief: *dommerik*, *stommerik*, *lomperik*, *dwazerik*. In het Bargoens wordt *-erik* gebruikt om voorwerpsnamen (niet alleen persoonsnamen, maar ook dieren- en zaaknamen) en stofnamen af te leiden van substantieven, adjectieven en werkwoorden: *duemerik* avond<zn. *duem*, *doom* (gewestelijk) mist; *erterik* steen<bn. hard; *draaijerik* molen<ww. draaien.

147

Naast vele afleidingen op *-erik* komen ook enkele afleidingen voor op *-er/-aar/-eer/-eir* (*wipper vlo*), *-erd/-aard* (*klonkaert glas*) en *-ement* (*smoelement mond*).

Afleidingen op *-erik*

kiecherik mes<Barg. *kiechen* 'slachten, doden'

nosterik boek<Barg. *nosteren* bidden, 'lezen', dat een verkorting is van *paternosteren*

rufterik stoof<Barg. *ruft* 'vuur' of *ruften* 'warmen'

beiterik tand<bijten

dieperik kelder<diep

katterik vrouwenhoed < kat
klonkerik fles
lichterik dag < licht
luisterikken oren < luisteren
mauriek kat, samentrekking van *miauwerik*
monterik horloge < Fr. *montre*
pamperik papier < *pampier* (volkst.) papier
pommerik appel < Fr. *pomme*
porterik deur < Fr. *porte*
trederik voet < treden
uegerik bult < ueg, hoog
vaurik kalf < Fr. *veau*
vliegerik vogel < vliegen
waierik boom < waaien
zitterik stoel < zitten
zwemmerik vis < zwemmen

Andere afleidingen

choerders ogen < *choeren* zien
flikker 'dans' (in de werkwoordelijke uitdrukking *ne flikker stuipen*) < *flikkeren* dansen
flosser konijn < Barg. *flossen* pissen
grandigen treuveleer telegraaf < Barg. *treuvelen* spreken
klonkaert glas
kreuveleir leraar < Barg. *kreuvelen* leren.
148 *kiwigen krupeleer* notaris. Verbastering van *kiwigen kribbelaar*.
Lett.: goede schrijver
smoulement mond < *smoel*
trapper schoen
travanter klomp
treiters aardappelen
wipper vlo
grandigen ritser haas < *ritsen* zich haasten

De woordenschat van het Bargoens bestaat hoofdzakelijk uit substantieven en werkwoorden. De weinige adjectieven in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* zijn: *grandig* groot; *klits* klein; *lens* lang; *kiwig* goed; *loensch* lelijk; *dodig* lomp; *kantig* mooi; *maf* zot. In het zuidelijk Bargoens zijn de meeste

adjectieven afleidingen op *-ig*. Het woord *grandig* 'groot' komt ook voor in het Rotwelsch. Het zou teruggaan op Latijn *grandis*. Het is verreweg het frequentst gebruikte adjectief, dat soms deel uitmaakt van een vaste woordverbinding zoals in *grandigen ritser* 'haas' en *grandigen treuveleer* 'telegraaf'.

Samenstelling en afleiding zijn geen specifiek Bargoense woordvormingsprocédés. Typisch Bargoens is wel de systematische woordvervorming: sommige woorden worden onkenbaar gemaakt door beginmedeklinkers te vervangen, weg te laten of toe te voegen. In het Zeels Bargoens zei men bijvoorbeeld *kien* (tien), *kintig* (twintig) en *kacht* (acht). *Antjes* werd ook wel eens *jantjes*. *Preutelen* 'rammelen' was een vervorming van *reutelen*. Ook in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* zijn een paar gevallen van woordvervorming te vinden: *treiters* en *treuvelen*. *Treiters* 'aardappelen' is een vervorming van *freiters*, wellicht een afleiding van *freiten* 'eten'. *Treuvelen* 'praten' is een vergelijkbare vervorming van *preuvelen*. De vormen *freiters* en *preuvelen* bleven in Zele in gebruik naast respectievelijk *treiters* en *treuvelen* terwijl *preuvelen* er ook 'biechten' ging betekenen. Wellicht is ook *kreuvelen* 'leren' een vervorming van *preuvelen*. Misschien is het te verklaren als een contaminatie van *kriwelen* 'schrijven' (terug te vinden in *kriwelzwerterik* inkt) en *treuvelen* 'spreken, praten'.

Het Bargoens neemt ook vaak bekende woorden over uit het Nederlands, of het Frans, maar die woorden krijgen dan wel een specifiek Bargoense betekenis. Ze kunnen pas fungeren in een geheimtaal wanneer ze eerst onkenbaar zijn gemaakt. Dat gebeurt vooral door ze een metaforische of een metonymische betekenis te geven. Het woord *klamp* 'klauw' is in het Bargoens overgenomen met de metaforische betekenis 'arm'. Een arm wordt dus vergeleken met een klauw. Het gewestelijk Nederlands woord *koes* 'varken' is overgegaan in het Bargoens met de metaforische betekenis 'duivel'. Talrijker dan de metaforen zijn de metoniemen. Dat zijn woorden die iemand of iets noemen naar een opvallende eigenschap. Wijn wordt *kleiren* genoemd omdat hij klaar, helder is; een frank is in het Bargoens een *kop* naar de beeldenaar, het hoofd van de koning dat op het geldstuk

afgebeeld is. Een stok dient tot steun en wordt in het Bargoens dan ook *steun* genoemd. En een stront heeft de vorm van een staaf en heet daarom in het Bargoens *bout*. De betekenis is gewoon verschoven in *keuvelen* biechten. Het standaardtalige woord *keuvelen* betekent ‘babbelen’. Bij *loensch* is de betekenis verschoven van ‘een beetje scheel’ ‘oneerlijk, vals’ naar ‘slecht’.

Hierboven heb ik de meeste woorden uit de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* gecategoriseerd naar hun herkomst of naar de wijze waarop ze tot stand gekomen zijn (woordvorming, woordvervorming, betekenisverandering). Zodoende heb ik de grote meerderheid van de woorden ingedeeld bij elkaar soms overlappende categorieën zoals bijvoorbeeld de afleidingen op *-erik* en de ontleningen aan het Frans. Daarmee is de lexicale beschrijving niet af. Ook de verspreiding van de Bargoense woorden moet in het kader van zo een beschrijving bekeken worden. Sommige woorden in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* duiken in die bron voor de eerste keer op, andere zijn al bekend uit oudere Zeelse bronnen, maar hebben daar niet altijd dezelfde betekenis of vorm als in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele*.

Veel woorden werden niet alleen in Zele gebruikt, maar werden opgetekend in verschillende andere plaatsen. Voor ieder woord in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* al de vindplaatsen vermelden is vrijwel ondoenbaar bij gebrek aan een historisch woordenboek van het Bargoens. Ik beperk mij daarom tot de plaatsen waar de woorden uit de lijst opgetekend zijn met relevante vorm- of betekenisverschillen.

Sommige Bargoense woorden zijn tot nu toe alleen in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* aangetroffen: *boerik* ezel; *de Bolvijle* Brussel; *cheuvel* hoed; *courante* krant; *Flauzeville* Dendermonde; *getrek* kar; *kreuvelen* leren; *kreuveleir* leraar; *kreuvelkneul* leerling; *luisterikken* oren; *Ploemvijle* Antwerpen; *schoenkelen* haan (mogelijk afgeleid van *schoenkelen* lachen); *traun* bier; *travanter* klomp; *waierik* boom.

De *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* is een lijstje van honderdnegentig woorden. Daarvan komt ongeveer een derde niet voor in het Zeels Bargoens uit de literaire teksten, maar

dat wil niet zeggen dat het echt nieuw materiaal is. Sommige woorden zijn namelijk alleen maar vorm- of betekenisvarianten van woorden uit die literaire teksten.

Betekenisvarianten zijn:

beiterik 'tand' en *bijterik* 'mosterd'
dodig 'lomp' en *doddig* 'spijtig'
dos 'kleed' en *dos* 'kleren'
duemerik 'avond' en *diumerik* 'nacht'
klipken 'vuurpot' en *klipken* 'pot'
krot 'arm' en *krot* 'armoede'
machouffel 'heer' en *machaeffel* 'dokter'
pierebolle 'viool' en *pierebolle* 'speelman'
rufterik 'stooft' [kachel] en *rufterik* 'zomer'
smerl 'pijp, sigaar' en *smerl* 'tabak'
steun 'balk, knuppel, staaf' en *steun* 'stok', paal'
trederik 'voet' en *trederikken* 'schoenen'

Vormvarianten zijn:

bekser en *bokser* 'dief'
beiterikken en *bijters* 'tanden'
boetelzje en *marelsje* 'fles'
bouteren en *bouten* 'kakken'
dzjokken en *dokken* 'geven'
foeë, *foei*, *voei* en *voeie* 'weg'
foeëfokken en *foeifokken* 'weggaan'
frijre en *frère* 'broer'
fuik en *fok* 'bril'
kavelzje en *kavailsje* 'paard'
kiechen en *kiechten* 'doden'
oefthlikker en *oefthlikker* 'bakker'
mareilje en *marelsje* 'fles'
ronken en *ranken* 'vragen'
schoepen en *schroepen* 'stelen'
schrovve en *schroffe* 'hen'
sjok en *jok* 'kaas'

Bij *sjof* 'soep' *sjaf* 'pap, soep' en *sjaf* 'pap, soep, mortel' is zowel vorm- als betekenisvariatie opgetreden.

Andere woorden in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* zijn samenstellingen met of afleidingen van woorden uit de literaire teksten. Afgeleid zijn onder andere: *gesjoersel* 'gezicht' (van *sjoeren* 'zien'); *grandigen ritser* 'haas' (van *ritsen* 'lopen, vluchten'); *kiecherik* 'mes' (van *kiechen* 'slachten, doden'). *Chachelen* 'verruilen' is het grondwoord van de afleiding *sjacheling* 'verkoop'. Samenstellingen waarvan beide leden als afzonderlijk woord in de literaire teksten staan, zijn onder meer: *ploempkeete* 'paraplu' (van *ploemp* 'water' en *keete* 'huis') en *floskrip* 'pispot' (van *flossen* 'pissen' en *krip* 'pot'). *Knullenkiecher* 'arts' is samengesteld met de afleiding *kiecher* (van *kiechen* 'doden').

Nog andere woorden in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* komen misschien niet voor in de literaire teksten met Zeels Bargoens, maar ze zijn wel opgetekend in andere plaatsen dan Zele. Een twintigtal woorden in de lijst zijn betekenis- en/of vormvarianten van de ook elders opgetekende woorden:

ans: nen –, een cent. In Nijmegen en Maastricht: *hanske* cent
blaffers, muntstukken. In Antwerpen en Roeselare *blaf* mv. *blaffen*
bommelen vallen. Misschien verwant met Brussels Bargoens
witte boemele

'sneeuw', en *boemelen* 'vliegtuig'

cheuvel hoed. In Haaksbergen *scheuvelink* hoed

fuik bril. Vormvariant van *fok* (*De Boeventaal*) en *foks* (Nijmegen)

huiven hond. In Lochem en in het Groenstraatbargoens van Landgraaf: *heuvel*

kaüters kabeelen Frans spreken. In H. Staes *Jan Praet en zijn bende*: 't *Kaits* 't Franse, Frankrijk.

klits klein. In Bargoens van Zele en Sint-Truiden 'slecht'.

krie vlees. De oudste vorm, uit 1563, is *creu*. Latere vormen zijn: *cri/kri*,

kreeuw of *kreef(t)*.

krip pot. Hetzelfde woord als *klipken* 'vuurpot, maar met l/r-wisseling. In het Bargoens van Roeselare: *klippe* 'pintglas'.

kuchen liggen. Vergelijk *kuggen* 'liggen' onder meer in Bargoens van Weert.

ploemp water, *ploempen* regenen. Klanknabootsende vormen naar het geluid van een vallend lichaam in een vloeistof. Elders

plomp en *plompe*.

ronken vragen. Wellicht een vervorming of verschrijving van *ranken* 'vragen' dat onder meer in Roeselare opgetekend is.

ruften warmen, *ruffen* roken. In het Bargoens van Sint-Niklaas betekent *ruffen* warmen. *Ruften* en *ruffen* lijken twee vormvarianten van hetzelfde woord. Volgens Van Dale betekent *ruften* 'winden laten' en *ruft* 'wind, scheet'. Het woordenboek brengt *ruften* en *ruft* in verband met woorden als *gerucht* en *luidruchtig* met overgang van *ft* naar *cht*.

Schoft au! Kijk uit. Opgetekend op vele plaatsen als *schof-ie*, *schofje*, *schof-je*,

schoftie, *schoft ou*, *schoftich* en *schof tich* met de betekenissen 'stil, pas op, hou op, doe het niet, kijk uit'. Van *schoften* merken, 'zwijgen'.

schroepen nemen. Hetzelfde woord als *schoepen* 'stelen' met ingevoegde *r*.

smikse boter. *Smiks* in Nijmegen en Sint-Truiden.

stuipen, *steupen* geven, schenken. Komt alleen voor in het Bargoens van Zele. Mogelijk is het een vervorming van *stuiken* (Roeselare) en *stikken* (Brussel).

tjanken trouwen. Afgeleid van *tjanke* 'kerk', dat in verband gebracht wordt met Latijns *sanctus* 'heilig'. In verschillende plaatsen komt de vorm *tsjanke* voor, onder andere in Maastricht en Goor. De vorm *chanke* ondermeer in Roeselare en Sint-Truiden.

uegerik bult. Dialectuitspraak van *hogerik*. Metoniem. In Brussels Bargoens:

uugerik 'zolder; hoge hoed'.

uieterik maar. *Uieterik* is waarschijnlijk dialectuitspraak van *heterik* en 'maar' een verschrijving van *moor* 'waterketel', dus ketel waarin men water heet.

wipper vlo. In *De Dieventaal*: *wipper* raam, ruit.

Semantisch

Een taalkundige beschrijving van de woordenschat in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* is bij voorkeur ook semantisch en bevat dus ook een becommentarieerd thematisch overzicht van de woorden. Bij het groeperen van de woorden naar hun betekenis blijkt vrij vlug dat het overzicht zou kunnen

bestaan uit de rubrieken 'mensen', 'lichaam', 'omgeving', 'geld en geld verdienen' en 'primaire eigenschappen'.

Mensen

Mensen worden genoemd naar hun verwantschapsbetrekking en geslacht, leeftijd, stand, functie of beroep, maar niet zoals bijvoorbeeld later in het Brussels Bargoens, naar hun voorkomen, lichaamsgebreken of opvallend gedrag.

bekker boer; *bol* baas; *den bol uit d'erre* cafébaas; *dosseflicker* kleermaker; *geeze* meisje; *knul* jongen; *knullenkiecher* dokter; *kreuvelkneul* leerling; *kreuveleir* leraar; *krot* arme; *krotverpasser* arme dompelaar; *kuvugen krupeleer* notaris; *machouffel* mens, heer; *malunker* mulder; *meken* moeder; *michels* ik; *mosse* vrouw, wijf; *oeffflicker* bakker; *onderprie*, *klitseprie* kapelaan; *peken* vader; *piep* kind; *prie* pastoor; *tjanken* trouwen; *trappersflicker* schoenmaker; *travakgeeze* meid.

Lichaam

Voor de rubriek 'lichaam' dringt zich als het ware een indeling op in een vijftal subrubrieken: lichaamsdelen; eten en drinken, genotsmiddelen, slapen; lichaamsafscheidingen; kleding; menselijke handelingen, lichamelijke of geestelijke activiteit.

beiterik tand; *choerders* ogen; *eis* aars; *feem* hand; *feun* haar; *flip* neus; *gesjoersel* gezicht; *huid* vel; *klampen* armen; *schreirs* benen; *smoulement* mond; *trederik* voet; *uegerik* bult.

154

bekken, *schransen* eten; *buizen* drinken; *bulst* bed; *flens* melk; *foezel* borrel; *kleiren* wijn; *klonkaert* glas; *kaermoelzje* maaltijd; *krie* vlees; *krip* pot, bierpot; *lauze* ei; *luimen* slapen; *mareilje*, *klonkerik* fles; *oeft* brood; *poets* koffie; *pommerik* appel; *ruffen* roken; *rufften* warmen (koken, braden); *savetten* savooien; *sjof* soep; *sjok* kaas; *smerl* sigaar, pijp; *smikse* boter; *traun* bier; *treiters* aardappelen; *vinne* boterham; *zwemmerik* vis.

bout stront; *bouten* schijten; *boutkeete* schijthuis; *floskrip* pispot; *flossen* pissen; *muffen* stinken

cheuvel hoed; *dos* kleed; *feemdos* handschoen; *flokke* hemd; *fuik* bril; *katterik* vrouwenhoed; *klitsen* *cheuvel* muts; *ploemkeete* paraplu; *trapper* schoen; *travanter* klomp; *trui* broek

Brigade kabeelen 'Bourgoensch' (spreken); *choeren met de luisterikken* horen (luisteren); *courante* krant; *de bie fokken*

weggaan, de plaat poetsen; *fokken* gaan; *grandigen treuveleer* telegraaf; *kabeelen* praten; *Kaütters kabeelen* Frans spreken; *knoeyen* verstaan; *kreuveleir* leraar; *kreuvelen* leren; *kreuvelkneul* leerling; *krinkelzwerterik* inkt; *nosteren* lezen; *nosterik* boek; *pamperik* papier; *ronken* vragen; *schoenkelen* lachen; *Schoft au!* Kijk!; *treuvelen* spreken

Seksualiteit en meer bepaald prostitutie komen in deze lijst niet ter sprake. Dat kan komen doordat de anonieme woordverzamelaar en zijn informant(en) aan zelfcensuur hebben gedaan. Opvallende afwezigen in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* zijn ook woorden die te maken hebben met vermaak. *Pierebolle* viool is hier de grote uitzondering.

Omgeving

Bij 'omgeving' kunnen we onderscheiden: de natuurlijke omgeving (natuurverschijnselen, dieren en planten) en de culturele, door mensen gevormde omgeving. Er worden opvallend veel soorten dieren genoemd, niet alleen ongedierte en huisdieren, maar ook kleinvee en wild, runderen en trekdieren. Dat herinnert eraan dat Zele in de tweede helft van de negentiende eeuw nog een zeer landelijk en agrarisch karakter had. *mariek* kat; *boerik* ezel; *deumerik* avond; *flosser* konijn; *grandigen ritser* haas; *griekse luis* kavelzje; *huiven* hond; *korante* koe; *lichterik* dag; *navetten* rapen; *pitjau* varken; *ploemp* water; *ploempen* regenen; *schoekeloën* haan; *schrovve* hen; *vaurik* kalf; *vliegerik* vogel; *waiërik* boom; *wipper* vlo; *zwemmerik* vis

De belangstelling voor de omgeving betreft vooral de alledaagsheid van het eigen kleine wereldje. *berschilzje* tafel; *De Bolvijle* Brussel; *dieperik* kelder; *erre* herberg; *Flauzevijle* Dendermonde; *fondoeze* venster; *grandigen treuveleer* telegraaf; *keet* huis; *keuvelen* biechten; *keuvelzitterik* biechtstoel; *kleun* uur; *klipken* vuurpot; *koes* duivel; *monterik* horloge; *Ploemvijle* Antwerpen; *porterik* deur; *rufferik* kachel; *schaveele* eetbord; *stranke* straat; *tjanke* kerk; *Village Zele*; *vitte fakker* spoorweg; *vijle* stad; *zitterik* stoel

Zoals in de meeste lijsten zijn er een paar verwijzingen naar het kerkelijke en bovennatuurlijke, bijvoorbeeld *koes* 'duivel' en *prie* pastoor. Uitzonderlijk zijn de Bargoense plaatsnamen *Village*

Zele, *Ploempvijle* Antwerpen, *De Bolvijle* Brussel en *Flauzevijle* Dendermonde.

De *Dictionnaire* onderscheidt zich van de meeste andere lijsten door de enkele woorden voor moderne communicatie- en vervoermiddelen: *courant* krant, *vitte fakker* spoorweg (letterlijk: 'vlugge leurder') en *grandigen treuveleir* (letterlijk: 'grote prater'). Hierbij sluiten enkele woorden aan die verwijzen naar leren, geletterdheid en inzonderheid naar lezen en schrijven: *kriwelzwerterik* inkt; *fuik* bril; *kreuvelen* leren; *kreuveleir* leraar; *kreuvelkneul* leerling; *kaütters kabeelen* Frans spreken.

Geld en geld verdienen

Onder de titel 'geld en geld verdienen' kunnen we de geldnamen opnoemen, maar ook de manieren waarop geld verdiend werd. Dat was grosso modo met twee soorten activiteit: mercantiele en criminele.

nen ans een cent; *nen kop* een frank; *poen* geld; *dokken*, *stuipen*, geven. *chachelen* 'verwisselen' (ruilen); *passen* kopen; *schroepen* [geld uit la] nemen. *verpassen* verkopen. *kiechen* doden; *kleunen* 'slagen' (slaan?, slaag?); *schoepen* stelen.

Werk

In deze rubriek wordt uiteraard verwezen naar werk: *bulten* dragen; *flikken* doen maken; *travakken* werken. Ook het gereedschap dat men bij het werken gebruikte komt aan bod: *draeyerik* molen; *getrek* kar; *kazoulzje* kazak; *kiecherik* mes; *kriwelzwerterik* inkt; *melis* zak; *pamperik* papier; *pierebolle* viool; *steun* stok.

In deze rubriek kunnen ook de bovengenoemde beroeps- en functienamen worden opgenomen. Dat zijn enerzijds de namen voor de dorpsnotabelen (de pastoor, de dokter, de notaris, de onderwijzer) en anderzijds beroepsnamen voor de mensen die instonden voor voorziening van eten (boer, mulder, bakker), drank en kleding.

Primaire eigenschappen

In de boven behandelde rubrieken komen alleen zelfstandige naamwoorden en werkwoorden voor. De weinige adjectieven in de *Dictionnaire Burgounsch patois de Zele* noemen primaire

eigenschappen, objectieve en subjectieve:
grandig groot, *klits* klein, *lens* lang
dodig lomp, *kantig* 'schoon', *kiwig* goed, *maf* zot

Afwezigheid, bevestiging en ontkenning

In deze restrubriek kunnen we samenbrengen het onbepaald voornaamwoord *nen egel* niets, dat wijst op afwezigheid, het bevestigende tussenwerpsel *syne, sywus* 'ja' en de ontkenkende tegenhanger *noppe* 'neen'.

Niet gerubriceerd zijn de werkwoorden *mauzen* 'hebben', *maezen* 'zijn' en *modeeren* 'zijn'. In de woordenlijst wordt niet gezegd of het hier alleen maar gaat over de zelfstandige werkwoorden *hebben* 'bezitten' en *zijn* 'zich bevinden'. In de literaire teksten in Zeels Bargoens komen veel zinnen voor met *moizen* en *modeeren*. Uit dat materiaal blijkt dat *maezen/mauzen/moizen* één en hetzelfde werkwoord zijn, dat zowel 'hebben' als 'zijn' betekent. Het wordt gebruikt als zelfstandig werkwoord en betekent dan 'bezitten' of 'zich bevinden'. Het fungeert ook als koppelwerkwoord van tijd, en is dan het als Bargoense equivalent van *zijn* of *hebben*.

Een specifiek Zeels synoniem van *maezen/mauzen/moizen* 'zijn' is het werkwoord *modeeren*, dat wordt gebruikt als zelfstandig werkwoord, als koppelwerkwoord en als hulpwerkwoord.

Uit de semantische beschrijving blijkt duidelijk dat het Bargoens in Zele lokale omgangstaal geworden was toen de woorden in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* opgetekend werden. Het Zeels Bargoens was toen geen technische geheimtaal meer. Er is nog weinig in terug te vinden dat verwijst naar het rondtrekkend leven van leurders en naar hun verkoopspraktijken. Er worden geen koopwaren genoemd en er komen amper een paar geldbenamingen in voor. Ook van het meer crimineel getinte Bargoens van de onderwereldfiguren in de grote Hollandse steden en van sommige achttiende-eeuwse roversbenden is in de *Dictionnaire Burgoensch patois de Zele* nauwelijks een spoor te vinden. Hier geen zogenoemde 'dieventaal' met veel inbrekerstermen, verwijzingen naar het pokerspel en de prostitutie, de politie, het gerecht en de gevangenis.

BESLUIT

Het Bargoens heeft in de negentiende en de twintigste eeuw alleen bestaan in varianten, vooral plaatselijke. Van sommige Bargoense dialecten is de woordenschat opgetekend en overgeleverd in de vorm van woordenlijsten. Die lijsten zijn soms gepubliceerd en soms niet. Ze zijn meestal opgesteld door geïnteresseerde buitenstaanders, die aanvankelijk geen toelichting gaven bij hun lijst en geen commentaar bij de afzonderlijke woorden. Pas in de late twintigste eeuw komt daar verandering in met de studie van Marcellyn Dewulf over het Bargoens van Sint-Niklaas en de bijdrage over het Maaslands Bargoens van Martin Boonen. Aanvankelijk betreft de commentaar alleen de leenwoorden; later wordt ook over andere woorden lexicale informatie gegeven. Het Bargoens deelt in de recente belangstelling voor het orale, talige erfgoed. In blote woordenlijsten, zonder commentaar bij de afzonderlijke woorden of een toegevoegde beschrijving van de woordenschat in de lijst, komt de erfgoedwaarde van het opgelijste Bargoens niet tot uiting. Er is dus alle reden om bij die lijsten een taalkundige toelichting te schrijven en die dan samen met de lijsten te verspreiden. De taalkundige beschrijving zou moeten informeren over de herkomst of vorming en ook over de verspreiding van de woorden. Ze zou bovendien duidelijk moeten maken waarover in de Bargoense dialecten gesproken werd. Daardoor kan het Bargoens een originele bron zijn van de geschiedenis van het alledaagsleven in bepaalde achterbuurten.

BIBLIOGRAFIE

BOONEN, Martin, Het Maaslands Bargoens, *Maaslandse Sprokkelingen*, Nova Series, jg. 9, nr. 3, jan. 1987, p. 3 – 28.

COURTMANS, Jan Baptist, Zonderlinge tael te Zele, *Belgisch Museum*, jg. 1837, p. 447–450. J.F. Willems, Aenmerkingen op het voorgaende stuk, *Belgisch Museum*, jg. 1837, p. 451 – 453.

DENORME, Caesar, Bargoens te Veurne, *Biekorf*, jg. 71, 1970, p. 165 en p. 241 – 242.

DE SEYN – VERHOUGSTRAETE, H., *Het Bargoensch van Roeselare, Een bijvoegsel van Is. Teirlinck's Woordenboek van Bargoensch*. De Seyn-Verhougstraete, Roeselare, 1890.

DEWULF, Marcellijn, *Bargoens te Sint-Niklaas*, Alfons De Cockfonds, Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen, Gent, 1980. Ook in: *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, dl. 83, Jaarboek, 1980, p. 5-127.

Dictionnaire Burgoensch patois de Zele handschriftelijke woordenlijst; s.n., s.l., s.d.. Als bijlage opgenomen in Paul Van Hauwermeiren *Treuveldde gij Brigade? Bargoens van Zele in literaire teksten*, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, Gent, 2008, p. 161-168.

HERMANT, Paul, Woordenlijst van Brusselsch Bargoensch (Burgonsch), *De Brabantsche folklore*, jg. 13, nr. 73, sept. 1933 – juli 1934, p. 29 – 68 en p. 186 – 218.

HERMANT, Paul, Woordenlijst van Brusselsch Bargoensch (Burgonsch), *De Brabantsche folklore*, jg. 13, nr. 75-76, januari-maart 1934, p. 186-218. Bevat een bijvoegsel bij de Woordenlijst van Brusselsch Bargoensch uit 1933-1934 en is een invertete (Nederlands-Bargoens) versie van die lijst.

L'ABBÉ, Julius, Limburgsch Bargoensch. *Limburgsch Jaarboek*. Bilzen, 1892, 24 – 33 en 1893, 112 – 114.

MOORMANN, J.G.M., *De geheimtalen. Een studie over de geheimtalen in Nederland, Vlaamsch-België, Breyell en Mettingen*. W.J. Thieme & Cie, Zutphen, 1932.

MOORMANN, J.G.M., *De Geheimtalen. Bronnenboek*. W.J. Thieme & Cie, Zutphen, 1934.

MOORMANN, J.G.M., *De geheimtalen. Het Bargoense standaardwerk, met een nieuw, nagelaten deel. Bezorgd door Nicoline van der Sijs, met een inleiding van Enno Endt*. L.J. Veen, Amsterdam/Antwerpen, 2002. <http://www.dbnl.org>

ROELANTS, Jeanette, *De verworpenen van Veurne*, Stichting mens en cultuur, Gent, 1989, (Bargoens-Nederlandse woordenlijst p. 174. Bargoens-Uitdrukkingen p. 175-176.

R.V.B., Bargoens te Veurne, *Biekorf*, 71, 1970, p. 165.

SANDERS, Ewoud, (red.), *Boeventaal en Gabbertaal. Twee Bargoense woordenboekjes uit de eerste helft van de 20^{ste} eeuw*. Ingeleid door Ewoud Sanders, Mag. De Bijenkorf, Amsterdam, 1999.

STAES, Honoré, *Schets eener Geschiedenis van de Gemeente Zele*

Heem- & Oudheidkundige Kring Zele, 1969, ongewijzigde herdruk uit 1883.

TEIRLINCK, Isidoor, Het Zeelsch Bargoensch, *De Vlaamsche Kunstbode*, jg. 27, 1897, p. 124-136, p. 181-187 en p. 224-232.

TEIRLINCK, Isidoor, *Woordenboek van Bargoensch (dieventaal)*, De Seyn-Verhougstraete, Roeselare, 1886.

VAN DUYSE, Prudens, (red), *Jelle en Mietje. Gentsche Vryagie, door wylen Karel Broeckaert. Vijfde druk, vermeerderd met eene navolging in het Bargoensch*, T. en D. Hemelsoet, Gent, 1841.

VAN HAUWERMEIREN, Paul, *Treuveelde gij Brigade? Bargoens van Zele in literaire teksten*, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen. Gent, 2009.

VAN HAUWERMEIREN, Paul, *Bergades. Brussels Bargoens*, Academie van het Brussels, Brussel, 2010.

VAN WIJCK, Tony, Het Bargoens in Maaseik. *De Maaseikenaar*, jg.1, 1970, nr. 4, p. 17-18; jg. 2, 1971, nr.1, p. 26-29 en nr. 3, p. 43; jg. 3, 1972, nr. 1, p. 21-22 en nr. 3, p 2.

VERMINCK, Willy, *Mini-woordenboek van het Bargoens. Woordenlijst en lijst van uitdrukkingen in het Bargoens*. Stencil met uitdrukkingen in het Bargoens van Veurne. Uitgedeeld tijdens de Veurnse Anno 2000-feesten in 1980.